

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
29. Sayı/Issue Aralık/December 2022
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut507>

Kitap Değerlendirme/ Book Review

Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler

Barışta, Hatice Örcün (2001), Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (X+196 s.) ISBN: 975-17-2620-4.

Songül ERDOĞAN *

Sorumlu Yazar *Corresponding Author*

* Dr. Öğr. Üyesi

Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kırşehir/Türkiye
Elmek: songultanboga@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5355-9399

Makale Geçmişi *Article History*

Geliş Tarihi: 11.10.2022

Kabul Tarihi: 01.11.2022

E-yayın Tarihi: 30.12.2022

Terimler belirli bir bilim, meslek ve sanat koluna yönelik olarak ortaya çıkan, o alanla ilgili özel bir kavramı karşılayan söz ya da söz gruplarıdır. Bilim, teknoloji ve sanat alanındaki gelişmeler o dilin söz varlığına da yansır. Bilimi ve sanatı destekleyen ülkeler aynı zamanda dillerinin gelişimine de katkı sağlamış olurlar. Türk dilinin ilk yazılı metni olarak kabul edilen "Çoyr" yazıtı, 7. yüzyıl olarak tarihlendirilmektedir. Çoyr Yazıtı, kısa bir metin olmasına rağmen Türkçenin yazılı tarihinin başlangıcı olması bakımından önemlidir. Fakat bu yazıt 6 satırdan oluşan kısa bir yazıttır. Türkçenin 8. yüzyıldaki durumunu yansıtan en hacimli eser ise şüphesiz Göktürk döneminden kalan

Atıf/Citation:

Erdoğan, S. (2022). Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (29), s.324-327.

Bengü Taşları'dır. *Bengü Taşları*, giyim kuşamdan, yazı ve sanata, unvanlardan sayı sistemlerine birçok alanla ilgili dönemin söz varlığını yansıtan önemli bir kaynaktır. Askerlik ve devlet yönetimi ile ilgili de birçok sözcüğü içeren yazıtlar, askerî ve siyasi anlamda Göktürk dönemine ait terim olarak kabul edebileceğimiz söz varlığını da yansıtmaktadır. Terim değeri taşıyan söz varlığı öğelerinin ilk yazılı metinlerden itibaren görülmesi Türk dilinin terimlerle tanışmasını 8. yüzyıla kadar götürmektedir.

Uygur Türkçesi döneminde Türklerin yeni bir din ve onun öğretileri ile tanışmış olmaları, çeviri eser sayısının artması, hukuk, sağlık, astroloji gibi farklı alanlarda eser vermeleri terimlere olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Türk dili ile birçok terim üretilmiş, yabancı terimlere de Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Uygur Türkçesi döneminde, Buda ve Mani öğretilerine ait terimlere Türkçe karşılıklar üreterek veya var olan sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek Türk diliyle tercümeyle dayalı zengin bir edebiyat kurulmuştur (Şen, 2016: 21). Göktürk ve Uygur dönemi dil verilerine bakıldığında Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden itibaren hem terim türetmek hem de mevcut bir terime Türkçe karşılık bulmak için yeterli alt yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Karahanlılar döneminde İslamiyet'in kabulü ile Arapçaya olan ilgi artmış, pek çok kavram Arapça ile karşılır hâle gelmiştir. Arapçanın terimler üzerindeki saltanatı uzun yıllar sürmüştür. Tanzimat Dönemi ile başlayan sade ve millî bir dil oluşturma gayesiyle terimlerin önemi kavranmış, terimler belli başlı bir sorun olarak ele alınmaya başlamıştır. Türkçede terimlerin özel olarak incelenmesine Tanzimat'la başlanırken Avrupa'da terimlerin ayrı bir konu olarak değerlendirilmesine, bilim dalları ve sanat kollarıyla ilgili özel sözlerin tespitine ve bunların tanımlanmasına XV ve XVI. yüzyıllarda en yüksek düzeye erişen Rönesans hareketleriyle başlanmıştır (Zülfikar, 1991:2).

Terimler, Cumhuriyet döneminde ciddi bir konu olarak ele alınmış, özellikle Türk Dil Kurumunun himayesinde kıymetli çalışmalar ortaya konmuştur. Bu konuda yapılmış olan çalışmalara Türk Dil Kurumunun resmî internet sayfası üzerinde bulunan sözlükler bölmesinden ulaşılabilir.

Terimlerle ilgili çalışma yapacak olan araştırmacıların çalışacakları saha ile ilgili alan bilgisine sahip olması, terminolojinin doğru bir biçimde ortaya konması bakımından oldukça önemlidir. Türkiye'de "*Geleneksel Türk El Sanatları, Türk Motifleri ve İşleme Sanatı*" konusunda en yetkin isimlerden birisi şüphesiz Hatice Örcün Barışta'dır. Barışta'nın el sanatlarının birçok alanında çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde yazarın uzmanlık alanı olan işlemler ayrı bir yer tutar. Birçoğu saha araştırmaları sonucu ortaya konan bu çalışmalar, sadece güzel sanatlar için değil aynı zamanda terim çalışması yapacak olanlar için de hatırı sayılır oranda dil verileri içermektedir. Bu yazımızda Hatice Örcün Barışta'nın hazırlamış olduğu halk işlemlerindeki terminolojiyi konu edinen "*Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler*" isimli kitabı tanıtılacaktır.

İlk baskısı 1984 yılında yapılan kitabın 2001 yılında bazı ilavelerle yeni baskısı yapılmıştır. Tanıtımda esas aldığımız yeni baskı, "*İçindekiler ve Ön Söz*" başlıklarının da içinde yer aldığı "I-X." sayfalar ile çalışmanın esasını oluşturan 196 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın "*İçindekiler*" bölümü herhangi bir bölüm ya da numara sırasına tabi tutulmamış, konular belirli başlıklar altında verilmiştir.

Çalışmanın verilerini öncelikli olarak Örcün Barışta'nın Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri ve mezunları aracılığıyla 67 ilde uyguladığı, 44 ilden dönüş sağlayabildiği soru kâğıdı formları kullanarak elde ettiği bilgiler oluşturmaktadır. Bu bilgilere yazarın kendi yapmış olduğu gözlemler, derlemeler ve Gazi Eğitim Enstitüsü Resim İş Eğitimi Bölümü belgeleri arasından yapmış olduğu taramalar sonucu elde ettiği malzemeler de ilave edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi işleme sanatına yönelik birçok verinin bulunduğu bu çalışmanın hazırlanma amacını Örcün Barışta şöyle dile getirir: *"Dar bir çevre içinde bırakılmış Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliğini dar bir çevreden ulusal ve uluslararası boyutlara geçişine yardımcı olmak, bu dalın Türk ve dünya sanatı içinde gereken yerini almasına katkıda bulunmak ve tekstil dalında çalışanlara illerden derlenmiş bir çizim ve terminoloji atlası denemesi sunmaktır."* (Barışta, 2001: X).

Kitabın ilk bölümü *"Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği"* adını taşır (s.1-80). Bu bölümde *"İşlemecilikte Kullanılan Araç ve Gereçler"*, *"İşlemecilikte Uygulanan Teknikler"*, *"İşlemecilikte Seçilen Konular"*, *"İşlemelerde Biçimlendirme"*, *"İşlemelerde Renklendirme"*, *"İşlemelerde Kompozisyon"* alt başlıklarını görmek mümkündür. Alt başlıklara geçmeden önce *Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği* hakkında da bilgiler verilmiştir. Çalışmada halk işlemeciliğinin örneklerinin bulunduğu, şehir ve köy evleri, yaylalardaki barınaklar, türbeler, göç kervanları ve müzelerden çekilmiş olan 63 fotoğraf yer alır. İşlemecilikte kullanılan araç ve gereçlerin tanıtıldığı bölümde farklı dikiş nakış makinesi fotoğraflarını, işleme tezgâhlarını, işleme iğnelerini, etamin ve kanaviçe örneklerini de görmek mümkündür. Ayrıca bu bölümde fotoğraflarla birlikte kullanılan malzemelerin açıklamasına da yer verilmiştir (s.30-47). İşlemecilikte uygulanan teknikler, bölgeler arası farklı söyleyişler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Yörelere kullanılan iğne tekniklerini ve motif adlarını da bu bölümde görmek mümkündür (48-56). İşlemelerde seçilen konularda özellikle bitkisel ve hayvansal bezeme örneklerine fotoğrafları ve isimleri ile yer verilmiştir. Arap harflerine geçiş sürecinin el sanatlarına yansımaları gösteren fotoğraflar da bu bölümde yer almaktadır (57-62). İşlemelerde biçimlendirmeler bölümünde ise yabancı dergilerin 1950'li yıllarda vermiş olduğu hazır desen örneklerine ve aileden kalan geleneksel model bezelerinden örnekler yer verilmiştir. Ayrıca çapraz iğne tekniği kullanılarak yapılmış farklı yörelerden çekilmiş nakış örnekleri de çalışmaya zenginlik katmıştır (63-79). İşlemelerdeki renklendirmeler için tek renkli ve çok renkli işleme örneklerinden çekilmiş fotoğraflar ve bunlardaki renk uyumları ilgili bölümde işlenmiştir (71-74). İşlemelerdeki kompozisyonlar bölümünde birden fazla motif ile ana ve yardımcı motiflerin tekrarına dayanan örnekler mevcuttur. Bu bağlamda yer alan kırlent, peşkir ve bohça örneklerinden çekilmiş fotoğrafları da bu bölümde görmek mümkündür (75-80).

Kitapta ikinci ana başlık olarak *"Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliğinde Kullanılan Bazı Eş Anlamlı ve Benzer Terimler, Yöreden Derlenen Desenler"* bölümüne yer verilmiştir (81-134). Elde edilen veriler coğrafi bölgelere göre sınıflandırılmış, coğrafi bölge içerisinde ise illerin alfabetik sırası esas alınmıştır. Soru kâğıdı değerlendirme formunda yer alan sekiz soruya verilen cevaplar dikkate alınarak illerden gelen formlar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda soru kâğıdındaki terimler ve eş anlamlıları formu oluşturulmuştur. Soru kâğıdına eklenen terimler için (*) işareti konularak yörede kullanılan farklı terimler tespit edilmiştir. Çalışmada motifin yer aldığı desen çizimlerine de yer verilmiştir. Akdeniz Bölgesi'nden Antalya, Burdur, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin, Muğla; Doğu Anadolu Bölgesi'nden Erzurum, Kars, Malatya,

Van; Ege Bölgesi'nden Afyon, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa; İç Anadolu Bölgesi'nden Ankara, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Karaman, Konya, Kayseri, Niğde, Nevşehir, Sivas; Karadeniz Bölgesi'nden Bartın, Bolu, Kastamonu, Ordu, Rize, Sinop, Trabzon, Tokat, Zonguldak; Marmara Bölgesi'nden Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, Tekirdağ desen ve terminoloji açısından örnekleri verilen şehirler arasında yer almaktadır.

Bölgelere göre yapılan desen ve terminoloji sınıflandırmasından sonra kitapta "Çizimli Sözlük" bölümü yer almaktadır (136-147). Bu bölümde farklı yörelerden tespit edilmiş, şalvar, üç etek, yelek, kuşak, cepken, kuşak, gelin duvağı, çevre çeşitlerinin çizimli örneklerini görmek mümkündür. Çizimli Sözlük bölümünde işleme sanatında kullanılan "gergef, ciğerdeldi, çukruk, dival işi bizi, dival işi çekici" gibi aletlerin resimleri verilerek çalışma zenginleştirilmiştir. Kullanılan aletlerden sonra işleme sanatında kullanılan iğne teknikleri, motiflerin kesilmesi, sarma ve susma çeşitlerinin görsellerine yer verilmiştir. Çalışma, "sarhoşbacağı, mürver iğnesi, telkırma iğnesi, civankaşı iğnesi, kum iğnesi, hesap iğnesi, muşabbak iğnesi, antike iğnesi" gibi iğne tekniklerinin adım adım gösterilmesi ile nakış öğrenmek isteyenler için de bir kaynak eser niteliği taşımaktadır.

Cumhuriyet Döneminde Türk halk işlemeciliği konusunda soru kâğıdı uygulanan iller 1984 yılındaki Türkiye'deki illerin dağılımı dikkate alınarak harita üzerinde gösterilmiştir (148). Soru kâğıdı uygulanan illerden gelen veriler doğrultusunda işleme sanatında kullanılan araç ve gereçlerin, üzerine işleme uygulanan türlerin, işlemede uygulanan iğnelerin, işlemelerin bezemesinde seçilen konuların, işlemede kullanılan renklerin eş ve yakın anlamlı karşılıklarının yer verildiği bir bölüm de mevcuttur. Bu bölüm, Türk dilinde terim çalışmaları yapan ve yapmak isteyenler için birçok veriyi içermektedir. Örneğin "başörtüsü" için "yağlık, dastar, bürgü, üslük, bürüncük, bürüncek, uç örtüsü, dane, yaşmak, müşevveş, kıvrak, sırmalı çember, çatal iplikli, başlık, çember, leçek"; "hesap iğnesi" için "tel sayma, mihnet, Midyat iğnesi, saymalı iğne, sıratma, kalbur iğne, çevre işi, kaburga işi" karşılıklarını görmek mümkündür (155).

Çalışmada işleme türleri, iplikler, işleme süsleme malzemeleri, iğne teknikleri, kumaşlar, işlemede seçilen konular ve işlemede kullanılan renkler açısından birçok terim yer almaktadır. Sahadan derlenmiş olan ve birçoğuna bugün tekrar ulaşma imkânımızın olmadığı bu el emeği ürünler ve bunlara verilen isimler hem el sanatları hem de Türk dili açısından önemlidir.

"Türk El Sanatları" alanında ölümsüz eserler bırakan Hatice Örcün Barışta, Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen Terminolojisinden Örnekler isimli kitabı Türk dilinde işleme sanatına yönelik terimler konusunda da büyük bir boşluğu doldurmuştur. Kendisi ebedî âleme intikal etmiş olsa da ortaya koymuş olduğu eserlerle ışığı her daim baki kalacaktır.

Kaynakça

- Barışta, H. Ö. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şen, S. (2017). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.